

EDEBÎ TENKİT

Günümüzde “inceleme, tahlil” adları ile de ifadelendirilen “tenkit” kelimesinin, “şerh, haşiye, ta’likat, tefsir, eleştiri” hâтта “yorum” gibi adlarla da anıldığına tanık oluyoruz. Bu adlar; “tenkit”, “inceleme” yahut “tahlil” kelimelerinin tam karşılığı olarak anlamlarını bulmamış olsalar bile, dinî ve edebî muhitlerde yaklaşık aynı anlamları yüklediklerinden ötürü, aynı mânâda kullanılmış ve kabul görmüş kelimeler olarak değerlendirilmiştir.

Tenkide, eskilerin “İlm-i Nakd” adını verdiklerini, bu edebî türü “Ulûm-i Edebiye” cümlesinden saydıklarını görüyoruz. Arapça’da “tenkîd” kelimesinin bulunmadığını; paranın sağlamlığını ve çürüklüğünü gözden geçirmek anlamına gelen “Nakd, tinkad, intikad, tenekkad” kelimelerinin olduğunu, “tenkid”in de “intikad”ı çağrıştırdığını ifade eden Muallim Nâcî : “...Nekkad (sarrâf pek parlak tab’iyle), hâlis akçeyi mağûş akçe arasından nasıl ayırırsa şi’r-i bî-aybi şi’r-i ma’yub miyânından öyle tefrik eder. ...”Eşyâ, zıdlariyle belirgin hale gelir”, hükmünce şi’rin ayıplarını bilmeyen ayıbsız şi’ri tanıyamaz.”¹ der.

Fransızca “analyse” kelimesinin Osmanlıca’daki karşılığı olan “tahlil”, edebiyat mahsullerinin izah edilmesinde, analizlerinin yapılmasında ve değerlendirilmesinde, “şerh”e alternatif bir edebî terim olarak kullanılmış ve kabul görmüştür. “Metin şerhinde, tefsirde veya metin tahlilinde geliştirilen her yeni metod, esere farklı açıdan, farklı gözle, farklı değer hükümleri ile bakmaktan başka bir şey değildir” diyen Prof. Dr. Metin Akar : “Tahlilde de yapılan iş şerhin aynı olmakla birlikte metotları biraz farklıdır.”² “diyerek, tahlîli, şerhten o metne uygulanan metod itibariyle ayırır. Tâhir-ül Mevlevî’nin Edebiyat Lügati adlı eserinde tenkid, Fransızca “Critique” karşılığı olarak ele alınmış ve bir eserin iyi yahut da kötü bir eser olduğuna, onun hakîkaten güzel bir eser sayılıp sayılmayacağına dair hüküm vermek mânâsında kullanılmıştır.³ Eski Yunanlardan 17. ve 18. yüzyıllara gelinceye kadar edebî eserlerin form/şekil yapılarıyla ilgilenen bu edebî tür, “belâgat”ın bir şubesi sayılmıştır. Tenkit hakkında Ali Canip Bey: “19. asırdan itibaren tenkidin hududu gittikçe genişledi. Şekil meselesi ikinci derecede kaldı. Bugün en ziyâde bir edebî eserin rûh ve hayâtiyle uğraşılıyor. Bir eseri tekvîn eden siyasî, içtimâî, dinî sebepler gözden kaçırılmıyor.”⁴ şeklinde görüşler ortaya koyarak tenkidin asıl amacının, eserin ruhuna hitabeden yönlerinin ortaya konulması ve eser hakkında verilecek hükmün de yine bu ruha dayandırılmasını öngörür.

Tefsir, şerh veya tahlil alanlarında Müslüman milletlerin çalışmaları, Batıya nispetle daha önce başlamış olmakla birlikte, özellikle Türk edebiyatında, metin incelemeleri yapılırken bu tarihî tecrübelerden, bu bilgi ve kültür birikiminden zamanında ve yeterli ölçüde istifade edilememiştir.⁵ Tenkit yahut incelemenin edebî bir tür olarak Avrupa’da ortaya çıkması, 17. yüzyıla rastlar. Başlangıçta sadece aklın kurallarına dayandırılan ve esere sonuçları itibariyle yaklaşılacak eleştiri anlayışı, zamanla aklın evrenselliği prensibinden vazgeçilmek suretiyle değişikliğe uğramış ve metinde duygusal eleştiriye ön plâna çıkarmıştır. Aslında sözü edilen her iki eleştiri yaklaşımında da, eserin taşıdığı edebî değerinden ziyâde, o eserde görülen eksik hususlar ile yanlış noktalara temas edilmiş, bundan ötürü de edebî tenkitten beklenen sonucun ortaya çıkmadığı gözlenmiştir. Bu konuda Prof. Dr. Sadık Tural: “Eleştirebilmek için, doğru ve sağlıklı düşünmeyi öğrenmiş olmak gerekir. Eleştirme gücü, eleştirme hakkı, eleştirilebilmekten korkmayanların görevidir; eleştirme gücü, düşüncenin gücüyle doğru orantılıdır.”⁶ diyerek eleştirmenin donanımına ve ahlâkî

¹) Tâhir-ül Mevlevî, **Edebiyat Lügati**, (Yay. Haz. Kemâl Edip Kürkçüoğlu) Enderun Kitabevi, İst., 1973, s.163.

²) Prof. Dr. Metin AKAR, **Su Kasidesi Şerhi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.13,14.

³) Tâhir-ül Mevlevî, **age**, s.163

⁴) Tâhir-ül Mevlevî, **age**, s.163

⁵) Prof. Dr. Metin AKAR, **age**, 14.

⁶) Sadık TURAL, “**Düşünmek, Eleştirmek ve Eleştirilmek Bir İhtiyaçtır.**” **Bilge, Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, Bahar 2000, S.24, s.4

yapısına işaret etmekle kalmaz; eleştirinin, keyfilik ve şahsilikten uzak, sistematik bir anlayışa dayanması halinde sanat ve kültür dünyasına faydasının olacağına da işaret eder.

Türk şiirinin üzerine ciddi bir şekilde eğilme, edebî bir tür olan edebî tenkit yoluyla onun inceliklerini ifade ve izah etme ameliyesi, Tanzimat'la beraber görülmeye başlar.⁷ Ancak bu dönemde konu hakkında yapılan araştırmalar, sağlıklı bir edebî tenkit numunesinin ortaya konulamadığını; bir kısım edebî mahsuller üzerinde yapılan tenkitlerin vukufsuzluk ve haksızlıklarla dolu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Zaman içinde edebî metinlerin; farklı yapı ve şekiller göstermesi, muhtelif dönemlerin, devirlerin hatta edebî toplulukların görüş ve düşüncelerini ortaya koyması, onların belli ölçülere dayanarak incelenmesini gerekli kılmıştır.

Bir metnin incelenmesinde aslolan husus; o metnin farklı bir gözle görülerek tanıtılması; farklı açılardan ele alınıp analiz edilmesi ve tanımlanması; belli başlı değer yargıları içerisinde değerlendirilmeye tabi tutmak suretiyle ondan, telkîn edilen “fayda” ve “güzellik” adına hüküm çıkarılmasıdır. Bu değerlendirmede, değerlendirilmeye esas teşkil eden eserin belli normlara uygun olmayan noktalarına temas edilebileceği gibi, o eserin dil, şekil, yapı ve anlam bakımından güzellikleri; görünen anlamının derinliğinde örtülenmiş bulunan zengin hayâl dünyası; bedîî his ve tefekkürünün dışı yansıyan ince, derin ve estetik tezahürleri ortaya konulmalıdır.

Edebî mahsullerin içinde kısa olmasına rağmen, en zor yazılanı, tabiatıyla da en zor izah edilip değerlendirileni kanaatime göre şiir san'atıdır. Zirâ Aristo'dan günümüze kadar tarifi bile edebiyat bilimcileri, filozoflar ve bu san'atı bizzat ortaya koyan şâirler tarafından farklı şekillerde yapılan şiir san'atının, örtülenmiş bedîî his, hayâl ve hakikat iklimine; esrârlı bir lisâna bürünmüş anlam dünyasına yaklaşmak büyük bir sabrı, dikkati, azmi, birikimi, ciddi ve mukayeseli bir çalışmayı gerekli kılar. Şiirin muhtevâsını teşkil eden bedîî tefekkür unsurlarının dile taşınma başarısı Prof. Dr. Sadık Tural'ın ifadesiyle: “*hem kavrama gücünü, hem de eleştirme yetkisini hazırlar.*”⁸ Peyami Safa: “*Eşyada mevcut olmayan şeyleri görmek şiirdir. Büyük, harikulâde, güzel ve kutsal olan her şey esrâra bürünmüştür. Şiir, sırrın dilidir.*”⁹ derken dolaylı yoldan ona, o sırrın diline; mevhumlar, mecazlar, kavramlar dünyasına ihtiyatla yaklaşmayı da öngörür. Mesajını hem yaşadığı, hem de gelecek zamana duyuran bir şâirin şiiri okundukça, okuyan kişilere hâtta eleştirmenlere göre o şiirden farklı anlamların, farklı çağrışımların, farklı duyuş, seziş ve yorumların ortaya çıktığı bir vakadır. Prof. Dr. Sadık Tural: “*Şiir, malzemesi dile dayanan sanat eserlerinin en bilmeceli ve en yücesi. Aynı şiir karşısında farklı şeyler duyulabilir, farklı yorumlar yapabiliriz. Şiiri duymanın, görünmeyen noktalarını aydınlatmanın yollarından biri, belki de birincisi, şiir tahlilleridir.*”¹⁰ diyerek, aynı şiir hakkında farklı eleştirmenler tarafından farklı değerlendirmelerin, yorumların yapılabileceğine işaret eder. Merhum Ahmet Kabaklı : “*Şiirler, büyük oldukları ölçüde hem arka plâna, hem büyük kültüre, hem de 'sırr'a dayanırlar. Bu unsurları içinde bol bol taşımayan eserlere şiir denemez. ...Hakiki şiir de zaten, her okuyuşta yeni anlamlar bulduğumuz değerler değil midir?*”¹¹ diyerek, hem hakîki şiirin taşıdığı unsurların neler olduğuna/olacağına hem de onun her okunuşunda yeni anlamlar ortaya koyabileceğine dikkat çeker. Prof. Dr. Mehmet Kaplan: “*Acaba bir san'at eserini herkes aynı derecede anlayabiliyor mu? Tecrübe gösteriyor ki; bu pek mümkün değil. Çünkü insanlar arasında anlayış farkları oluyor. Bu biraz da san'atkârın çeşitli vasıtaları kullanımından ileri gelen bir neticedir. ...Bazen san'atkâr, kendisinin de farkında olmadığı bir takım duyguları ifade edebilir.*”¹² diyor. Psikolojik yapısı biri birinden farklı olan insanın, gördüğü, okuduğu, duyduğu bir eser karşısında diğer insanlardan farklı

⁷) Doç. Dr. İbrahim KAVAZ, “Edebiyat ve Eleştiri”, **Bizim Külliye**, Üç Aylık Kült. ve Sanat Der., Elazığ, 2001, Yıl, 3., S. 8, s. 11-13.

⁸) Sadık TURAL, “**agm**” s. 5

⁹) Peyami SAFA, **Sanat Edebiyat Tenkit**, (Der.: Ergun Göze), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 126.

¹⁰) Dr. Sadık K. TURAL, **Zamânın Elinden Tutmak**, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul, 1982, s. 114.

¹¹) Ahmet KABAKLI, **Şiir İncelemeleri**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 3.

¹²) Etem ÇALIK, **Edebî Mülâkatlar**, Ötüken Neşriyat, A.Ş., İstanbul 1993, s. 97

duygu ve düşüncelerin içerisine girmesi, farklı tavırlar, tepkiler göstermesi, farklı ölçülerde hazlar duyması tabiidir.

Şiirin yapısına sindirilecek bedîî tefekkürün, o şiirin dil, muhteva ve şekil hususiyetlerine has olan unsurlarla terennüm edilmesi, bu vasıtalarla bir güzelliğin telkin edilmesi şâirin; o şiirin saf güzelliğini telkin eden kapalı, girift ve derin unsurların neler olduğunu izah etmek de edebiyat tenkitçisinin görevidir. Bu itibarla edebiyat tenkitçisi; saf şiirin, hakîki şiirin kendisinde bıraktığı derin his ve tefekkür sorumluluğunun ağır yükünü, gücü ve mahareti nispetinde yüklenerek, şâirin solukladığı his, hayâl ve hakikat ikliminde şâirle aynı havayı teneffüs edebilmeli ve gördüğü güzelliği, duyduğu hissiyatı, tattığı lezzeti aynı hassasiyetle incelemesinde, fayda ve güzellik adına, estetik bir değer olarak ortaya koyabilmelidir. Zirâ şiir, özellikle güzelliğe karşı sorumludur ve güzelliğin peşindedir.¹³ Hissettiren, tebliğden ziyâde telkin eden şiir san'atında, telkin edilen, hissedilen güzelliği sese, söze ve dil âhengine dökmek, onu hissedildiği şekliyle ifade etmek sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Evet özellikle bu ifadenin üzerinde ısrarla durmak istiyorum; o eserin ortaya konuluşundaki hissiyatı, aynı derecede hissedebilmek... Tabiri caizse, az sözle çok şeyi bünyesinde barındıran duygu ve düşünce dilindeki, ilhamın ve hayretin estetik tezahürlerini yakalama ve anlama sorumluluğu!... Dıştan içe, şekilden muhtevâyâ doğru bir yol takip ederek, sabırla şiirin iç dünyasına, ruhuna doğru ilerleme, ondaki estetiği duyma, kavrama ameliyesini gerçekleştirmek!... Diyebilirim ki, büyük bir sorumluluğu ve birikimi gerektiren bu iş ve işçilik, edebî tenkidin en zor, en ahlâkî, en felsefî ve en psikolojik yönünü teşkil eder. Bu safhadan sonra eleştirmenin görevi, ilim diliyle ve mukayeseli bir çalışmayla şiirden duyduğunu duyurmak, anladığını anlatmak için tahlilini, tespit ettiği olumlu-olumsuz yönleriyle ve objektif bir bakış açısıyla ortaya koymaktır. Şâirin duyuş ve düşünüş tarzının bir ifâdesi olan şiir, bir bütün olarak anlaşıldıktan sonra, onun teferruatına inmek, şairin namusu olarak telakkî edilen mısra yapısı üzerine eğilmek ve bu suretle parçaları bütüne bağlamak, sanırım eleştirmeni sağlıklı sonuca götürecektir en güvenilir yoldur. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi: "*Şiirde duygu ve düşünce; dil, şekil ve üslûp vasıtasıyla tesirli hale gelir. Fenomonolojik bakımdan da bize ilk çarpan tabaka, şiirin dili ve şeklidir. Bundan dolayı tahlilde onlardan hareket ederek muhtevâyâ gitmek daha doğrudur. ... Bununla beraber, içten dışa, muhtevâdan üslûba gitmek yanlış değildir ve bizi aynı neticeye götürür; yeter ki, nereden hareket edilirse edilsin, şiiri vücûda getiren başlıca unsurlar ve aralarındaki münâsebetler dikkatli bir şekilde incelensin.*"¹⁴ Yunus'un hayata bakışı ve dünya görüşü ile, Karacaoğlan'ın hayata bakışı ve onu, o bakış açısından anlaması, ifade etmesi ve değerlendirmesi aynı değildir.

Şiirde; fayda ve güzellik adına tebliğ ve hassaten telkin edilen his, hayal, düşünce ve fikir nedir?.. Bu bedîî tefekkür unsurları, hangi dış ve iç şartların tezahürleriyle ortaya çıkmış, nasıl duyulmuş ve ne şekilde duyurulmuştur?.. gibi sorularının muhatabı olan, bu sorulara cevap aramak ve bulmak mecbûriyetini üstlenen eleştirmen; şâirin, iç ve dış âleminde kopan fırtınaların yönünü, şiddetini, oluştuğu mekânını, zamanını ve sebeplerini bilmezse; diğer bir ifadeyle, her biri ayrı bir his, hayâl ve hakikat dünyası olan şiirde, ona akseden psikolojik, fizikî ve metafizik yapıyı tanıyıp, tanıtmazsa o eleştirmen sağlıklı bir sonucun alınması mümkün değildir. Zirâ estetik duygu, bir üst dili haline dönüşüp estetik zevki duyurmazsa, şiir, şiir olma hasletini kaybeder.¹⁵ Fuzûlî'nin:

*Mende Mecnûndan füzûn aşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdik menem Mecnûnun ancak adı var*¹⁶

¹³) Berna MORAN, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:1717, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1972,s.250

¹⁴) Prof.Dr. Mehmet KAPLAN, *Şiir Tahlilleri, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar*, İstanbul,1969, s.XI,XII.

¹⁵) Berna MORAN, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:1717, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1972, s. 248.

¹⁶) Necmettin HACIEMİNOĞLU, *Fuzuli*, Toker Yayınları, İstanbul, 1972, s.82.

mısralarında kullandığı şiir dilinde; dikkatle seçilen kelimelerin, görünen çıplak anlamlarıyla kalmayıp, üzerlerinde düşünülükçe mânâyâ doğru gittikçe derinleştiklerini görmek; keza, şiirin ruhuna nüfuz eden mecazların, temel anlamlarından farklı şekil ve yapılarâ bürünmüş kavramların, o anlayış ve ifade ediş biçimleriyle ortaya konulması edebî tenkittir. Olmuş bir yürekten mısralara dökülen duygu sesinin, sözünün güzelliğini; aşk çılgılığının acı ve ıstırabını; şâire has olan estetik heyecanların derinliğini onunla birlikte duymak, anlamak, yaşamak, paylaşmak ve bunu aynı duyarlılıkta metnin diğer parçalarıyla birleştirip inceleme/tahlil adıyla değerlendirmek, bundan da hüküm çıkarmak!.. İşte edebiyat tenkitçisinin işi... Bu beytin ilk mısramda geçen “istidâd” kelimesiyle ilgili Prof. Dr. İskender Pala : *“istidâd” kelimesi belli bir amaç kastedildiği için oradadır. “İstidâd” ilk bakışta herkesin zannettiği gibi kuru kuruya bir “yetenek” değil “insanın doğuştan getirdiği kabiliyet, bir şeyi kavrama ve kazanma “yeteneği”dir. Bu durumda şairin sözünü ettiği aşk, tıpkı şairlik, müzisyenlik, aktristlik gibi fitrî bir yetenek meselesi olup herkeste bulunmayabilir. Yani herkes âşık olduğunu sanabilir, ama yaratılışında aşk yeteneği olanların aşkı daha başka olacaktır. Tıpkı herkesin şiir yazması; ama gerçek şair olamaması gibi. O halde şairin söylediği âşıklık istidâdı bir “Allah vergisi”dir. Ve Mecnun’dan daha ziyâde âşıklık ispata bağlıdır.*” diyerek bir bakıma eleştirmeni, mısralarda geçen bir kısım çekirdek kelimelere, mevhumlara ihtiyatla yaklaşmaya; onların edebiyat tarihi içindeki edebî, tasavvufî, dinî anlamlarının üzerinde sabırla, dikkatle düşünmeye davet etmiyor mu?... Prof. Dr. Mehmet Kaplan: *“Bir çok şeyi umumî ve sathî olarak bilmektense, birkaç şeyi derin surette tanımak, şüphesiz daha iyidir. Tabiat âlimi, tabiatı toptan tedkike kalkmaz. Küçük ve münferit bir hadiseyi veya varlığı inceler, ondan umumî hükümler çıkarır.”*¹⁷ diyerek elde bulunan bir metnin derinliğine inilmesine, bütün yönleriyle ortaya konulmasına işaret eder.

İnsanı, tabiatı, hayatı ve hadiseleri edebî bir dil ve estetik heyecan duyarlılığı içinde ifade edebilen bir metnin, mecaz ve duygu dünyasından, imajlarının ufkuna inmek, o metnin derinliğine nüfuz etmek ancak, o edebî eser üzerinde belli usul ve esaslara göre yapılacak inceleme metoduyla mümkün olmaktadır. Eleştirmen, incelediği veya inceleyeceği eserin edebî değerinin bulunup bulunmadığını; metnin özüne sindirilmiş millete ait değer yargılarının olup olmadığını; metinde, toplumun faydadan güzele, maddeden mânâyâ doğru akıp giden estetik heyecanlarının ele alınıp alınmadığını sistematik bir şekilde ortaya koymak ve bu hususta seçici olmak mecburiyetindedir. Burada eleştirmenin yaptığı iş, tahlili yapılan şiirin okuyucu tarafından daha yakından tanınmasını sağlamak, onun bir takım semboller, mazmunlar, mefhumlarla örtülenen fikir, his, hayal ve hakikat dünyasındaki edebî güzelliğini anlaşılır kılmak, devrinin estetik anlayışına uyup uymadığı hakkında objektif bir hüküm çıkarmaktır. Şiirin şekil, mânâ ve dil yönünden derin bir sezîş ve anlayış kabiliyetiyle değerlendirilmeye tabi tutulması; o eserin okuyucu tarafından sevilmesine, diğer eserlerle mukayesesinin yapılmasına, fertten topluma doğru bir seyir takip ederek devrin sanat ruhuna ait şevk, zevk ve heyecanların ortaya çıkmasına da zemin hazırlar. Bu konuda Prof. Dr. Mehmet Kaplan: *“San’at eserinde bahis konusu olan sadece muhteva değildir. San’at eserinde şeklin, yapının, imaj sisteminin, şiirse sesin hasılı çok çeşitli unsurların rolü vardır. Değerlendirirken sadece muhteva değerlendirilmez. San’at eserinin bütün unsurları değerlendirilir. Değerlendirici hükümlere gitmek mümkün müdür derken; cevap elbette mümkündür olmalıdır. Zaten tahlilden maksat, edebî eseri anlamak ve değerlendirmek demektir.”*¹⁸ diyerek düşüncelerimize aynı açıdan ışık tutmaktadır.

Şiir tahlillerinde, incelenen şiirle alâkalı herkes tarafından kabul görecektir ortak bir kısım görüşleri tespit etmek, bu değerlendirmeler sonucu kat’i neticelere ulaşmak her zaman mümkün olmayabilir. Edebî tenkitten, bu ve buna benzer sonuçlar eleştirmeni yeise düşürmemelidir.

Şâir; insanın ve tabiatın muhtelif görünüm, şekil, hal ve davranışlarının tezahürlerine dayanarak duyduğu bediî tefekkürü; tabiatdaki renklerden, hareketlerden, seslerden etkilenecek

¹⁷) Prof. Dr. Mehmet KAPLAN, **Şiir Tahlilleri, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar**, İstanbul, 1969, s. VII.

¹⁸) Etem ÇALIK, **Edebî Mülâkatlar**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1993, s. 98.

ulaştığı estetik heyecanı, şiirinde açıkça ortaya koymaktan ziyâde, bir takım mecazlar aracılığı ve semboller yoluyla terennüm eder. Şâir bu şekilde, şiirinde işlediği mevzu ile âlakalı zevk aldırıp heyecan uyandırarak, tebliğ ve telkin edeceği faydaya, güzellik ve mükemmeliyete ulaşır. Ancak, şiirde söz konusu edilen bu fayda, bu güzellik duygusu nedir?.. Şiirden beklenen bu unsurlar, o şiirin hitap ettiği cemiyetin bu sahadaki heyecanlarını, kabullerini, zevklerini hattâ değer yargılarını ne derecede yansıtmaktadır?.. Şiirden beklenen fayda ve güzellik duygusu, okuyucuya nasıl, hangi yoldan, ne şekilde ve ne kadar yansıtılmıştır?... Nihayet o edebî eser, devrin ruhuna nüfuz eden güzellikleri terennüm edebilmiş midir?.. Büyük bir kültür ve medeniyetin san'at anlayışına ses ve soluk olabilmiş midir?... Tarzındaki soruların cevabı ancak, o eserin her cephesinin ele alınması, anlaşılıp tahlil edilmesi suretiyle vuzuha kavuşur.¹⁹ Bu itibarla eleştirmenin görevi; şâirin, büyük bir kültür ve medeniyetin estetik anlayışı ve kabulleri olan şiirinde, okuyucuya tebliğ ve özellikle telkin ettiği mesajı, bütünüyle kavraması, sezinlemesi ve bunu şâirin şiir âleminde ifade edebilmesidir.

Her insanın dolayısıyla her şâirin “güzel” ve “güzellik” anlayışı farklıdır. “*Sanat Allah'ı aramaktır.*” diyen, “mutlak güzel”in hasretini her mısraında terennüm eden bir şâirin şiirinde güzellik, ulvî ve ilâhî bir estetik değer olarak görünürken, başka bir şairde bu güzellik anlayışı insana, tabiata, eşyaya yönelerek farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Bu durum büyük ölçüde şâirin içinde yaşadığı kültürle, mensubu olduğu medeniyetin ortaya koyduğu dünya görüşüyle alâkalıdır. Zirâ mensubu olduğumuz İslâm kültür ve medeniyetinin şiir sanatına has olan güzellik telâkkisi; güzelliği bu kaynağın dışında farklı yerlerde arayan, değerlendiren her türlü edebî topluluktan, akımdan, devirden ayrı olarak insanda, tabiatta ve kâinatta “*Allah'ın cemal sıfatını arayarak yol almaktadır.*”²⁰

*Sûfilere sohbet gerek ahîlere ahret gerek
Mecnunlara Leylî gerek bana seni gerek seni*²¹

diyene Yunus'un güzellik anlayışında; Allah'a (cc) olan derin bir inanç, O'na duyulan samimi bir sevgi ve muhabbet ile derin bir aşk iştîyâkında “fenâ fillâh” mertebesine ulaşmak vardır. Yunus, dünya ve ahret nimetleri karşısında önce hayret ve hayranlığını gizleyememiş, bilâhare bu duyuş ve düşüncesinden vazgeçerek Allah'tan (cc) sadece “Mutlak Güzellik” talebinde bulunmuştur. Bundan ötürü şiirin dışındaki güzel sanatların hemen hepsi, evrensel bir hüviyet taşımalarına rağmen şiir; dil, ses, ahenk, ifade ediş tarzıyla olduğu gibi duyuş ve düşünüş yapısıyla da millî bir hüviyete sahiptir. Ancak, şiirin muhtevasına taalluk eden bu millîlik, şiirin dil ve şekil/form unsurları kadar kesin ve kalıcı değildir. Zirâ başlangıçtan bu yana menşei dine dayanan şiirin, muhtevasını vücûda getiren bedîf tefekkür unsurları, çoğunlukla “inanç” gibi evrensel bir hüviyet taşımaktadır. Şâirliğinin yanında aynı zamanda büyük bir mutasavvıf olan Yunus'un: “*Yaratılmışı seveceksin yaratandan ötürü*” sözüne dayanan “insan sevgisi”nin, “insanlık anlayışı”nın yahut: “*Mecnunlara Leylî gerek bana seni gerek seni*” mısraındaki ilâhî aşk iştîyakının evrenselliği tartışılmaz. Ancak biz, Yunus'tan günümüze kadar gelen bu sesi, bu söz kudretini, Allah'ın (cc) bize bahşettiği ana dilimizin ifade zenginliği ile sesimizin derin âhengi sayesinde duyabilmekteyiz. Kur'ân'ı Kerim, vazettiği hükümleriyle bir zümreyi, yahut bir kavmi değil, bütün bir insanlığı muhatap almakta, bütün bir insanlığa kucak açmaktadır. İslamiyet'in kabulünden sonraki Türk şiirinin beslendiği yüce dinimizin ana kaynaklarında, esasa taalluk eden hemen bütün kaide ve kurallar evrenseldir. Bu itibarla eleştirmen, şiirin esas unsuru olarak ortaya çıkan “fayda”, “güzel” ve “güzellik” kavramlarının yüklendiği duygu, hayal ve hakîkatin membaini iyi tayin etmeli, dış yapıdan içe yönelerek o şiir denilen esrârı, o tefekkürün dilini, her cephesiyle görmeli, anlamalı ve tespit ettiği temel fikri edebî değer olarak ortaya koymalıdır.

Dr. Rıfat ARAZ

¹⁹) Mehmet KAPLAN, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Dergâh yayınları, İstanbul 1983, İkinci Baskı,s.59.

²⁰) S.Ahmet ARVASI, *Diyalettiğimiz ve Estetiğimiz*, Türkmen Yayınevi,İstanbul,1982, s.109.

²¹) Faruk K.TİMURTAŞ, *Yunus Emre Divanı*, Tercüman 1001 Temel Eser,1, s.153